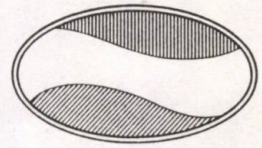
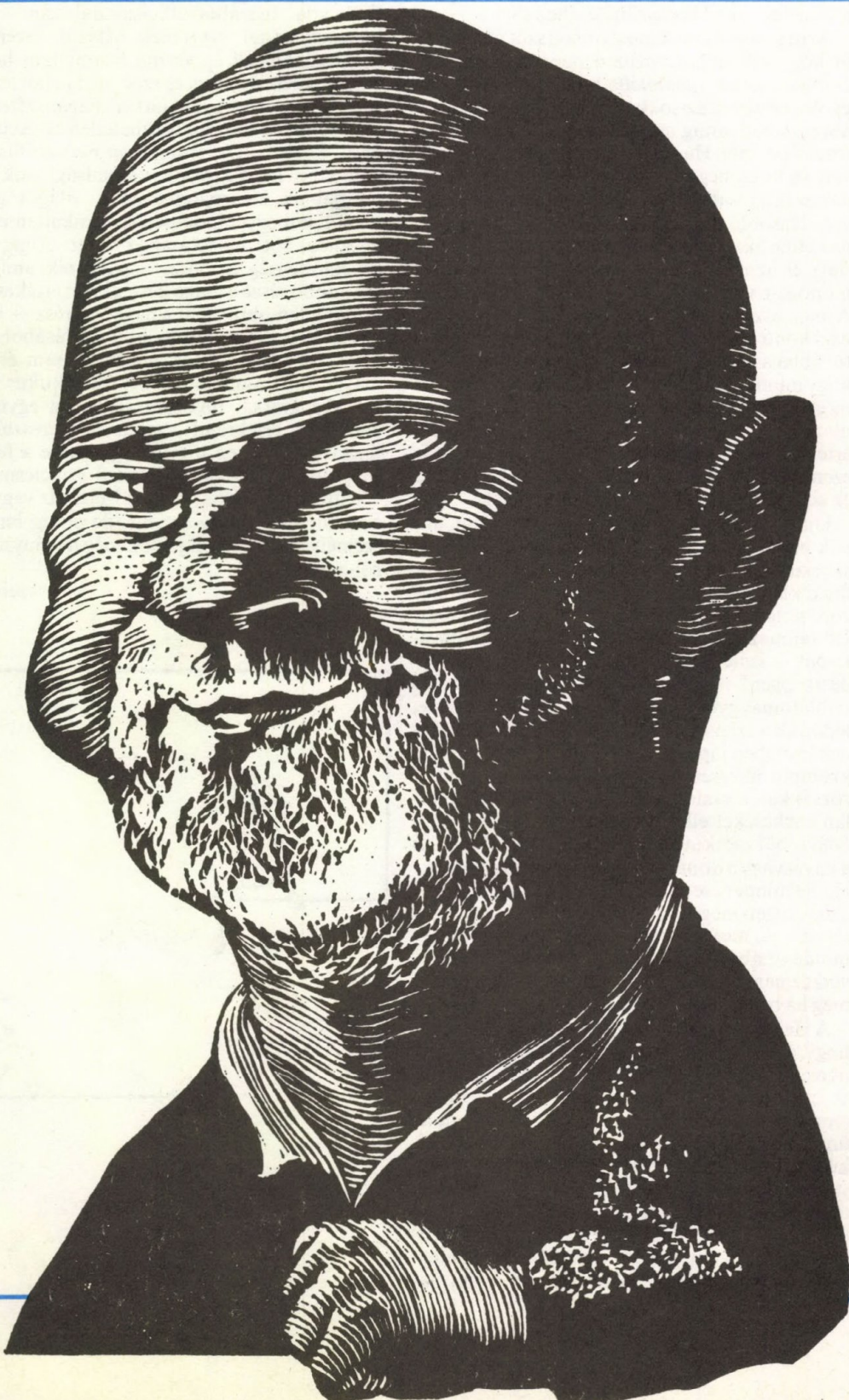

91/6

Június

KRITIKA

Eörsi István 60 éves

**Donáth Ferenc
a közvetlen
demokráciáról**

**Vásárhelyi Miklós:
Végtisztesség
a megbékélés
jegyében**

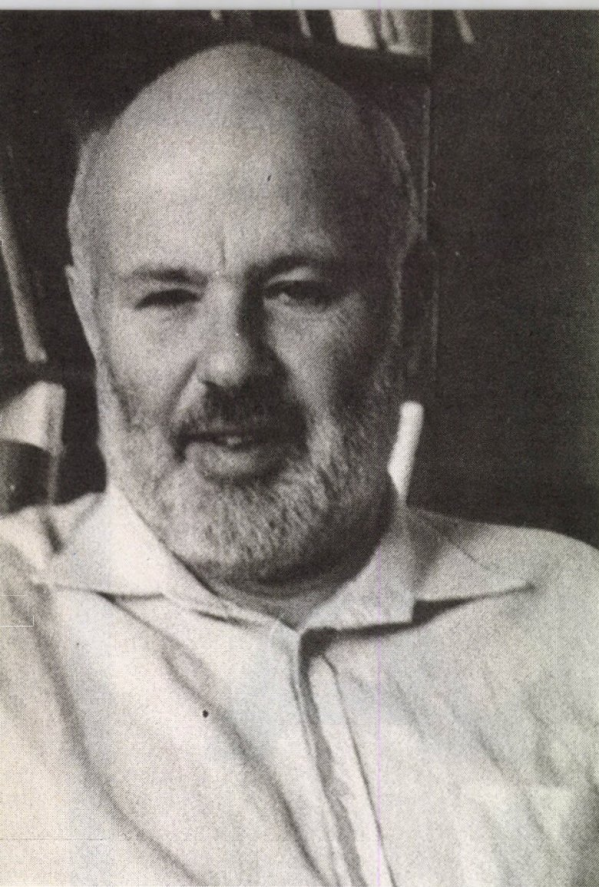
**Bayer József:
Nemzeti kérdés
és alkotmányos
patriotizmus**

**Beszélgetés
Orbán Istvánnal,
az EGIS
Gyógyszergyár
vezérigazgatójával**

**Günter Grass:
A meggyalázott kép**

Interjú Ütő Endrével

Ára: 47 Ft

EÖRSI
ISTVÁN:

EÖRSI ISTVÁN

„Először mindig a témához illő hangnemet kell megérezni; ezúttal ez már eleve adva van. Forró szeretet önt el, ha tárgyamragodok; csak úgy lobog bennem a pártosság. Az elérzékenyülés, a sziruposság veszélye fenyeget, ezéri érzelmeimet játékkal és fanyarsággal kell ellensúlyoznom. Biztosítanom kell az objektivitás látszatának minimumát, abban bízva, hogy rejtett gyöngédségem rádiumként átsugárzik védőburkán.”

(Eörsi István: Egy tanulmány előkészületei 1969-ből)

1. Levél-féle Ludassy Mária-hoz

Kedves Mari!

Azt indítványozod, hogy ezt az élemedett koromat sajnálatosan közhírré tevő alkalmat használjuk ki értelmesen, és mérjük össze, hogy mi nagyobb: a te liberalizmusod-é, vagy az én szocializmusom. De hogyan merjek én veled vitázni? Feléd dobok egy idézetet, te rögvest hatvan citátumot hajtasz vissza, se jobbra nem kaphatom a fejem, se balra, mert mellém is célzol, így hát mindenképpen eltalálsz. Ráadásul többnyire egyet is értek veled, pontosabban: veled értek a leginkább egyet az összes általam olvasott ideológiai közszereplő közül, és most épp veled vitázak?

Különben: miért ne? Néhány kurta szó erejéig. De el kell viselned szakszerűtlenségemet, vagyis azt, hogy kiterjedt fogalmi apparátus helyett, melynek beszerzése, illetve felújítása sok időt venne igénybe, megpróbálok a szemlélet szintjén, a magam józan esze szerint okoskodni, mint ha én találnám fel, mégpedig éppen a te kedvéért, kedves Mari, a spanyolviaszt. (Magyarázatként, zárójelben: amikor Lukács György a szubjektív idealistákkal szemben azt hozta fel, hogy a robozó autó elől ők is elugranak, és ilyenkor eszükbe se jut, hogy csak az autó képzelet fenyegeti őket, akkor filozófus-barátaink azt mondták, hogy ez nem filozófiai érv. Én viszont már akkor is úgy véltem, hogy annál rosszabb a filozófiai érveknek, ugyanis az illető bölcselő csakugyan elugranak.)

Így foglalnám össze közös kérdésünket: elképzelhető-e olyan működőképes társadalom,

melyben a szociális igazság szempontjai összeegyeztethetők a magánszféra maximális szabadságával? E sokágú kérdésből a működőképességről, minthogy a gazdasági szaktudományok terén az eredendő ártatlanság állapotában leledzem, csak néhány szót szólok. Mivel az eddig létezett tervgazdaságok sikeresen egyesítették magukban az elmeegőgyintézetek és a hullaházak atmoszféráját, és ennél több szóra teoretikus értelemben nem is érdemesek, az a probléma vetődik fel, hogy humanizálható-e, működőképességének megőrzése mellett, a farkastermeszétől ismert piacgazdaság? (Tudatosan nem bajlódom most, mivel belátható időn belül nem lesz aktuális, azzal a kérdéssel, hogy egy már-kialakulóban lévő szociálisabb társadalom, a kompjuterizálás még-magasabb, igen-magas fokán nem vezethet-e a piacgazdaság fokozatos korlátozásához, majd kiküszöböléséhez.)

Arra sem szeretnék most túl sok szót vesztegetni, hogy miként határozható meg a magánszféra szabadságának *maximális* mivolta. Torkig vagyok az olyan frázisokkal, mint: „Mindenki teljesen szabad, amíg más szabadságát nem korlátozza” satöbbi. Ha egy villamosban húsz ülőhely van, és huszonegyen akarnak leülni, akkor egyiknek az ülési szabadsága feltétlenül sérelmet szenved. Hasonló szabadságkorlátozásra kerül sor, ha ketten akarják szeretni ugyanazt a lányt (vagy fiút), és az illető történetesen gyógyíthatatlanul monogám vagy pláne mindkettő iránt közönyös. A magánszféra szabadságán az „állami vagy egyházi kontrolltól való függetlenségét” értem én is, továbbá a szociális szabadságjogokat, tehát azt, hogy mindenkinek szabadságában álljon emberi módon étkezni, lakni, ruházkodni, sőt mi több: utazni, sakkozni, hódolni a passzióinak. Egyetértek Heinével: nemcsak az égben, hanem már ezen a földön is mindenkinek juthatna kenyér, de ez nem elég, „Cukorborsót mindenkinek!”

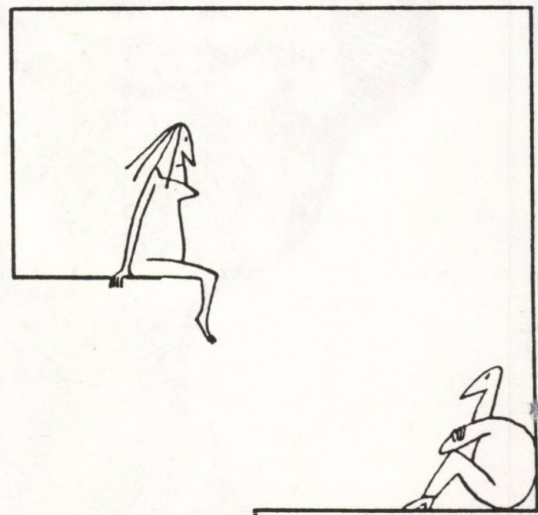
Újabb megnyilatkozásaidban, úgy látom, annak bizonyítására helyezed a hangsúlyt, hogy a szociális szabadságjogok követelése eddig mindig a klasszikus liberalizmus által megfogalmazott polgári szabadságjogok rovására történt. De vajon szükségszerű-e ez? Legfőbb tanítómasterem – ismét Heinéről beszélek – erre a kérdésre „igen”-nel felel. Egy évvel halála előtt az a rémlátomás gyöttri, hogy jönnek a kommunisták, ledöntik a szépség márványszobrait, költészetnek ligetében kipusztítják a babért, hogy helyébe krumplit ültessenek, végeznek a liliumokkal, a rózsákkal, a csalogányokat, ezeket a haszontalan énekeseket elkergetik, és a szatócs a *Dalok könyvéből* zacskót sodor majd, és abban méri ki a kávé vagy a dohányt a jövő öregasszonyainak. Heine mindenestre megáldja ezt a szatócsot – a már jelzett megtorlástól félve őt sem idézem szó szerint –, mert ha nem tudja megcáfolni, hogy minden embernek joga van az evésre, akkor a következményeket is vállalnia kell, legyen igazság, még ha belepusztul is a világ!

A Heine halála óta eltelt 135 év bebizonyította, hogy a kommunizmusra hivatkozó államszörnyeteg szakadatlanul nyirbálta a babérligeteket és csúfot űzött az emberi szabadságjogokból (ennyiben a költő rémlátomása valóra vált), de az öregasszonyok kávé- és dohányszükségletének kielégítésében sem jeleskedett, hogy egy understatement-tel fejezzem ki magam. Természetes tehát, hogy most, amikor a szörny, legalábbis a mi térségünkben, kimúlt, az a vélemény kerekedik felül, hogy a tulajdon szabadsága körül megszervező polgári szabadságjogok – ha na-

gyobb távlatban gondolkodunk – automatikusan is nagyobb szociális igazságra vezetnek, mint ha e szabadságjogokat szociális megfontolásból korlátoznánk. Ez a szemlélet nálunk, mint a kárpótlási törvény körül zajló vitákból kitetszik, különösen torz formában jelentkezik: az élet és a szabadság ellen folyamatosan, évtizedeken át elkövetett bűncselekmények szinte szót sem érdemelnek, de akit tulajdonában ért károsodás, az jogorvoslatra szorul! Az egész társadalom – beleértve a megöltek hozzátartozóit, a lecsukottakat, internáltakat, állásuktól megfosztottakat – fizessen nekik, és csak nekik, a nyomorúságos közös vagyonból. A polgári szabadságjogok fontosabbak tehát a szociális szabadságjogoknál, és a tulajdonhoz való jog előbbre való az összes többi emberi jognál – itt tartunk jelenleg!

E helyzet megítélésében bizonyára nincs közöttünk vita. Igazából állításaiddal sem – csak hangsúlyaiddal szeretnék vitázni. Szerintem nem csak azt kell, éppen ma, bizonyítani, hogy az eddigi szocialisztikus és szocialista elméletekkel szükségképpen együtt járt a magánszféra szabadságában rejlő nélkülözhetetlen értékek tagadása, korlátozása, formálissá nyilvánítása, hanem azt is, hogy a polgári szabadságjogok szempontjainak kizárólagossága a világot gyöttrő társadalmi egyenlőtlenségek kritikátlan elfogadásához, sőt: igazolásához vezet. Amíg ez az egyenlőtlenség természetesnek tűnik, amíg a világ kisebb része a maga kétségkívül értékes és útmutató demokráciáját a nagyobb rész – bocsánat a kifejezésért – kizsákmányolásából finanszírozza, addig ez a demokrácia sem érezheti magát biztonságban. Hogy dialektikus elmeszőcskeugrással bosszantsalak: két egymással ellentétes értékrend egymásnak eresztése és magasabb szinten történő egyesítése a feladat. Megoldásául majd következő születésnap levelemben szolgálok, kedves Mari, tíz vagy húsz év múlva, kívánság szerint, de addig remélem személyesen is beszélgetünk még néhányszor erről-arról,

szeretettel
Pista

HATVAN ÉVES

2. A voltaképpen méltatás

a) MŰFAJI SZEMPONTBÓL SZABÁLYOS SZÜLETÉSNAPI FELKÖSZÖNTŐ, PONTOSABBAN A STRUKTÚRÁJA, AMI A SZAVAK MÖGÖTT VAN

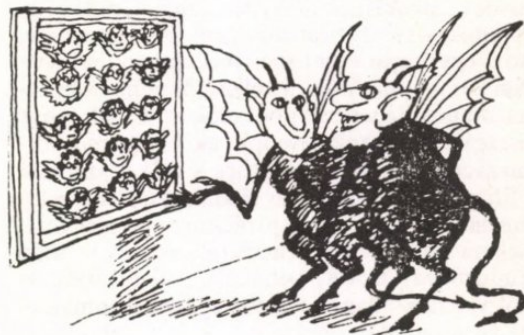
Hát ki hitte volna. Nemrég még gumibugyiban. Hatvan éves a vén hülye, le kell önteni néhány építhetornanszál. Nem túl sokkal, mert akkor a többi megbántódik. Mi jót lehet róla mondani? „Okos.” Ebből majd arra következtet, hogy nem is tartjuk művészeknek. „Tudatos művész.” Vagyis hideg és kiszámított. „Általános megbecsülés.” Vagyis a költők nagyszerű novellistának tartják, a novellisták kiváló drámaíróknak, a drámaírók pompás publicistának, a publicisták szerint sokoldalú műfordító, a műfordítók szinte költőnek tekintik. Ezt úgy, hogy ne nagyon vegye észre, és mégis. – „Baloldali.” Ez jó. Ettől nem sértődhet meg, és mégis mindenki láthatja, hogy nemzetietlen, divatjarműlt és korlátolt. „Kozmopolita.” „Világpolgár.” Nagyon jó. Gondoljon mindenki arra, amire akar. „Metafizikai deficit.” Nem. Túl nyakatekert. „Ateista.” Ez az. „Ötvenhatos rab.” Ez is jó. Legalább érte mindenki, hogy miért kell most ezt az ízet írunk róla. – Néhány szót a humoráról,

mondjuk: „Németh Lászlóval vetekedik.” Nem jó, nincs hitele, megsértődik a nép meg a nemzet. „Karinthyéval vetekedik.” Nem jó, mert nem bír vetekedni. „Humora Németh László és Karinthy Frigyes közt, a senki földjén.” Ez jó. A „senki földjén” jó. Az egész ember a senki földjén. Nagyon jó. Most még valamit a jövőjéről. Hahahaha. „Kívánnunk neki további termékeny heteket...” Nem jó. Ne szólj szám, nem fáj fejem. Kívánjunk évtizedeket neki. Miért ne? Mibe kerül az nekünk? Végül valami kurta idézet tőle. Nem lesz könnyű találni. „Sajnos elment a kedvem a szarástól.” Nem. „Volt egyszer egy pojáca.” Nem. „De én mégis mindig.” Nem. Megvan. „Meddig álljak itt?” E kérdéssel egyet lehet érteni. Türelmetlenség. Mindig csak előre. Az irány világos. Nem mondjuk ki, csak érzékelteni kell.

b) AHOGY ÉN MÉLTATNÁM MAGAM. (AZ EGY TANULMÁNY ELŐKÉSZÜLETEI 1969-BŐL CÍMŰ ÖN-ESSZÉNEK EGYIK ÖTLETÉNEK FELHASZNÁLÁSÁVAL.)

Eörsi Istv., szül.: 1931., Bp., értelm. csal.-ból. Bölcs. kari dipl. Három feles., több gyer., elvált (3x). 2 unok. Versek, drá., ford., tanulm., cikk, novell., memo., Lakás van. Feltűnőn egészsz. vagyok. Csak fényképes válaszokat kérek.

vagy megfizethetetlenül drága kenyér és politikai szabadság, vagy kényszerárfolyamon olcsó kenyér helyett guillotine az árdrágítónak). És még csak nem is egyenlően, mert a központi raktárok kulcsbirtosai, a pékek és a pékségek előtt sorban álló háziasszonyok terrorizálói (az egy aszkéta Robespierre kivételével) általában nemigen élvezték a hiánygazdaság erkölcsnemesítő előnyeit. Am okos kompjuterekkel sem helyettesíthető a buta tervhivatali bürokraták: Európában valahogy úgy alakult, hogy a politikai választások szabadsága ott és csakis ott alakult ki, ahol a

vásárló szabadságát nem korlátozták akár irracionális fogyasztási struktúra kialakításában sem. Ha bemegyek egy boltba, mert fuszkelire van szükségem, ám ott meglátok egy ellenállhatatlan rózsaszínű fülvédőt (amelyet Te viseltél a Jurta Színház-beli előadóesteden), akkor éppúgy elidegeníthetetlen emberi és polgári jogom kell legyen ez utóbbi választása, mint annak megválasztása, hogy katolikus vagy református, zsidó vagy buddhista templomba megyek-e vásárra, vagy szokás szerint kirándulni. És ezt az *action gratuite*-ot, a fuszkel helyett fülvédő választás szabadságát a legintelligensebb komputer tervezési technológia éppúgy behatárolná, mint a legbornírtabb bürokratikus tervgazdálkodás „reálisan létező” pszichopata hullaházai (copyright Töled).

Hatvan év humorral a huszadik századból...

Először is, kedves Pista, túl fiatal vagy ahhoz, hogy én a tollamra vegyelek: ha megnézed azon inkriminált auktorokat, akiknek idézeteivel fejed fel és mellé szoktam dobálózni, be kell látnod, hogy közülük a legfiatalabb is kétszáz éve halott. Liberalizmus és/vagy szocializmus (én a konjunkciót sem zárnám ki „a priori”) vitáját úgysem az dönti el, hogy ki tud időegység alatt több Montesquieu- vagy Marx-, Locke- vagy Lenin-idézetet mondani a magántulajdon szépsége és szentsége, illetve végképp eltörölni való mivolta mellett. Ha ünnepi köszöntőhöz méltatlan módon szemtelenedni akarnék, csak annyit kérdeznék tőled, vajon tudsz-e egyetlen olyan szocialista szerzőt a klasszikusok között, aki mondjuk a független bírárság elvét avagy a sajtó szabadságát (a majdani szocialista társadalomban) elfogadta volna... Nodehát én tanítsam ki az 56-os hőst és a még hősből származó szerzőt a bírói függetlenség előnyeiről és a szabad sajtó semmiféle egyenlőség-esszmény nevében nem csorbítható jogáról?

Születésnapi hitvitára történt kihívásod elől frank földre menekültél: Párizsban minden középületen ott díszleg, békés testvériségben a Szabadság és az Egyenlőség jelszava, holott innepontó eszmétörténészek már a tavalyi kétszáz éves évfordulón sem tudták elhallgatni, hogy a francia forradalom nem egyesítette, először a világtörténelemben, az európai politikai civilizáció eme két szép alapeszményét, hanem szembeállította, máig kiható polarizációkban. Mindketten tudjuk, hogy a Liberté és a Diadalív árnyékában is alsznak a híd alatt: csak hogy kedves Pista, a legkoszosabb párizsi clochard számára sem elérhetetlen az a havi néhány deka (!) szappan, amiért a donyeci bányászok jelenleg sztrájkolnak. Ugyanis ha nincs is rá pénze (vagy nem arra akarja költeni kevéske pénzét), akkor is bármely szupermarketből legalább ellophat egy darab szappant, amit a legvagányabb donyeci

ci bányász sem tud megcsелеkedni, mert arrafelé a szovjet boltokban évtizedek óta nincs, nem kapható, nem lopható a dekadens burzsoáziának a testi tisztálkodás bűnös luxusigényét kielégítő kultúrmozska. Én nem tartom olyan szépnek, szentnek a piacot, mint mondjuk Adam Smith, aki a modern providencia létéményesét látta benne, csak annyit tudok, hogy ahol sikerült végképp eltörölni, ott luxusigénnyé lépett elő mindaz az alapvető fogyasztási jav, melyet nemcsak a modern jóléti állam, de már a klasszikus kapitalizmus tényleg munkásnyúzó gazdaságpolitikája is biztosítani tudott – a kizsákmányoltak számára is. És ez nemcsak a „létező” torzulása: amint megszülettek az első (még nem „tudományos”, csak utópista) szocialista elképzelések, ama nagy központi raktárokról, melyekbe minden megtermelt áru (ami ekképp nem is áru) begyűjtendő, majd mindenki számára egyenlően (sőt egyformán) kiosztandó, nemcsak a libertinus morálfilozófusok hördültek fel az eme rendszerrel inherens szükségletdiktatúra és életforma-terror láttán, de kevésbé hördülékeny liberális közgazdászok is, mondván, hogy eme központi raktárakba nemigen lesz begyűjtendő termék, mert a politikai terror nem mindig a legjobb motivációja a termelésnek, márpedig ez a struktúra (Babeuf és Buonarroti, Morelly és Louis Blanc utópiái) más motívumot nemigen hagy meg a begyűjtés áldozatainak. (Egyetlen szocialista utópiában tudlak elképzelni: Diderot „pótlásában”, ahol napi három éjhajú lányt kell szeretni.) A „kaszárnya kommunista” (Marx) koncepcióknál megnyugtatóbbnak tartom ama Adam Smith-i „láthatatlan kéz” által történő gazdaságirányítást, mely mint tudjuk, „nem a pék jóindulatától”, hanem gazdasági érdekeltségétől várja, hogy kenyér legyen a boltban. Ahol morális megfontolásokkal és/vagy politikai erőszakkal készítenek termelésre a péket, ott eltűnik a kenyér (ez már 1793-ban is ekképp alakult:

Más kérdés, csak állandóan összekeverték, hogy a piaci „irracionális” szabad (önszabályozó) szabályai alapján megtermelt javak elosztása terén érvényesülhet-e (érvényesíthető-e) a szocialista vagy legalábbis szociális szempont. Itt, úgy vélem, nincs oly nagy vita köztünk, mint a *laissez faire* ökonómia előnyei és hátrányai kérdése kapcsán. A társadalmi igazságosság szempontjainak érvényesülését az elosztásban azonban egyaránt elfogadja a szabadelvű szocialista és a polgári radikális, a baloldali liberális és a szocialdemokrata. A különféle konzervatívizmusok (nemzeti vagy monetáris) képviselői viszont nem, illetve az első bizonyos etnikai és/vagy erkölcsi szempontok szerinti korrekciót bevesz a rendszerébe, ezzel természetesen csak növelve az egész igazságtalanságát (például ha a szociális juttatásokból csak a jó magyarnak bizonyuló sokgyermekes családok, a tiszta keresztény erkölcsnek megfelelő özvegyek és árvalányok kapnak). No de már kezdem úgy érezni magam, mint egy szép emlékü ideológiai párthatározat, amint hősín leszámol-bal-(E. I.) és jobboldali (T. G. M.) elhajló elvbarátaival... És marad a mindentudó, tévedhetetlen közép(szer).

Talán enyhítő körülmény, hogy én tudom és bevallom, hogy *bennem* milyen torzulásokat okozott ez a reálisan létező negyven év: pedig mindig lelkesen utáltam hivatalos ideológiáját (még akkor is, sőt akkor leginkább, amikor marxistának tartottam magamat), és már 1953-ban tudtam Recskről (miután apám onnan szabadult), és 1956-ot mindig forradalomnak tartottam. (Ezért éreztem igazi örömet, midőn a hatvanas évek elején Te – majd a hetvenes évek elején Donáth Ferenc – megjelentek a Lukács-iskola padsoraiban, illetve a demokratikus ellenzék soraiban: ez számomra 1956 addig még ott is elhallgatott szellemiségét szabadította fel.) No de

ennyi elég liberátori érdemeiről. Térjünk vissza a szocialista állam ama rémtetteire, melyeknek mi nem áldozatai, hanem hasznélvezői voltunk: cenzúra árán, de dotált állami könyvkiadás. A Te publicisztikád talán megél a szabadpiacon is, de az én XVII – XVIII. századi szabadgondolkodóimon legfeljebb egy jó kis egyházi üldözés, kiátkozás segíthetne, hogy némi érdeklődést lehessen kicsikarni irántuk (feltéve, hogy a magyar közönségből még nem vészett ki a botrányszagú betiltottak iránti perverz kíváncsiság érzülete). Megvetve és gyűlölve az államszocializmust, állami intézményben dolgoztam 25 évig, és amikor először lehetőségem lett volna arra, hogy egy magánegyetemen megszabaduljak a világi kar nyomásától, rá kellett jönnöm, hogy tudásomból, képességemből csak arra telik, hogy összeállítsam azok névsorát, akik Nagymagyarországon a legjobb szakértői a XVIII. századnak (filozófia-, művészet- és irodalomtörténészek), ám ha az európai szintű professzori fizetésüket is nekem kell előteremtésem (alapítványok után kujtorogva), bizony behűzött nyakkal sündürgők vissza az állami egyetem (egyébként omladozó és a piaristák által is ostromlott) falai közé, mert egyszerűen nem tanultam meg: mi az, hogy vállalkozás. Csakhogy életképtelenségemet helytelen lenne „szocialista erkölcs” felstilizálni. Ezért nemcsak erkölcsileg felháborító, ha csak azok kapnak kártérítést, akiket tulajdonukban ért kár az elmúlt 40 év alatt, hanem gazdaságilag is: mit kezdenék én (és mit kezd sok millió, még nálam is jobban államosított mentalitású társam) apám 1949-ben államosított órásboltjával? (Még szerencse, hogy „földbirtokaim” Erdélyben vannak, így legalább a magyar mezőgazdaságot nem áll módomban tönkretenni.) Elméletben tudom, hogy a piacellenes populista és kommunista kritika tragikus következményekkel járhat, de gyakorlatban én sem tudok élni a piaci szabadsággal, mert azt nem lehet a liberalizmus klasszikusainak könyveiből megtanulni, mint mondjuk a parlamenti demokrácia játékszabályait (bár ez utóbbi sem túlzottan sikerült). És attól félek, hogy az országból is sikerült kiirtani (csakúgy mint harminc évig 56 emlékét) a pi-

aci racionalitáshoz való alkalmazkodási képességet, mely morálisan nem olyan emelkedett, mint az Általad hirdetett egyenlőség-eszmény, de csak akkor lesz, csak akkor lehet valamelyes elosztható gazdasági jav’, ha hagyjuk, hogy tegyék. Mégpedig minden bizonnyal nagyon undok, undorító, önző és korlátolt emberek tudják tenni – de legalább protopolgárok. Nem biztos, hogy művészi ízlésük, filozófiai kultúrájuk különb, mint az általunk oly igen utált ideológiai kommisszároké (sőt félek, hogy még rosszabb). Ám egy Általad is igen kedvelt klasszikus, Marx Károly szerint, a polgári szabadság (melyhez, mint tudjuk, a sajtó, a gondolat, a vallás és a bíróságok szabadsága is hozzátartozik) csak a pizkosz piaci konkurencia-küzdelmek talaján virágzott ki, és attól tartok, hogy mi sem úszhatjuk meg a kapitalizmus „farkastörvényeinek” szabadjára-engedését – a termelésben. Legfeljebb megint aktuális lesz a 160 esztendő szocialista kritika a formális szabadságjogok mellett szabadon éhenhalók érdekében. Legalább hazai terepen játszhatsz. Bár attól tartok, inkább az én számomra otthonos pálya készülődik: mintha nem a kapitalizmust, a középkort készülnék restaurálni, ultramontán obskurantizmussal, és nem szocialista színezetű antiliberalizmussal. Akkor végre időszerűen jöhetnek én a 260 éves szabadgondolkodóimmal, és egy Voltaire-kötet ugyanolyan szenzáció lesz Magyarországon, mint 1791-ben. És bátorság kell ahhoz, hogy valaki világpolgárnak vagy ateistának, baloldalinak (vagy „csak” liberálisnak) vallja magát, mint Te önméltatásodban. S a humort nem a Te Németh Lászlóval és/vagy Karinthyval vetekedő humorod fogja szolgáltatni, hanem az, hogy minden eszményünk másutt oly igen megunt ócskaság már, hogy a posztmodern halandzsákkal még szinkronba is kerülhetünk. Ám az okos, hideg racionalistáknak ez sem vigasz vagy „válasz”, hogy én is Heinét idéztem. Hülyeség negyvenes eszmétörénészt felkérni születésnapra köszöntő írására. Inkább két harminc, még inkább három húsz éves köszöntőn (nem feltétlenül filozófusnő)! Egyébként NATURA SIVE DEUS éltesse, Pista!

LUDASSY MÁRIA

Pisti a forradalomban

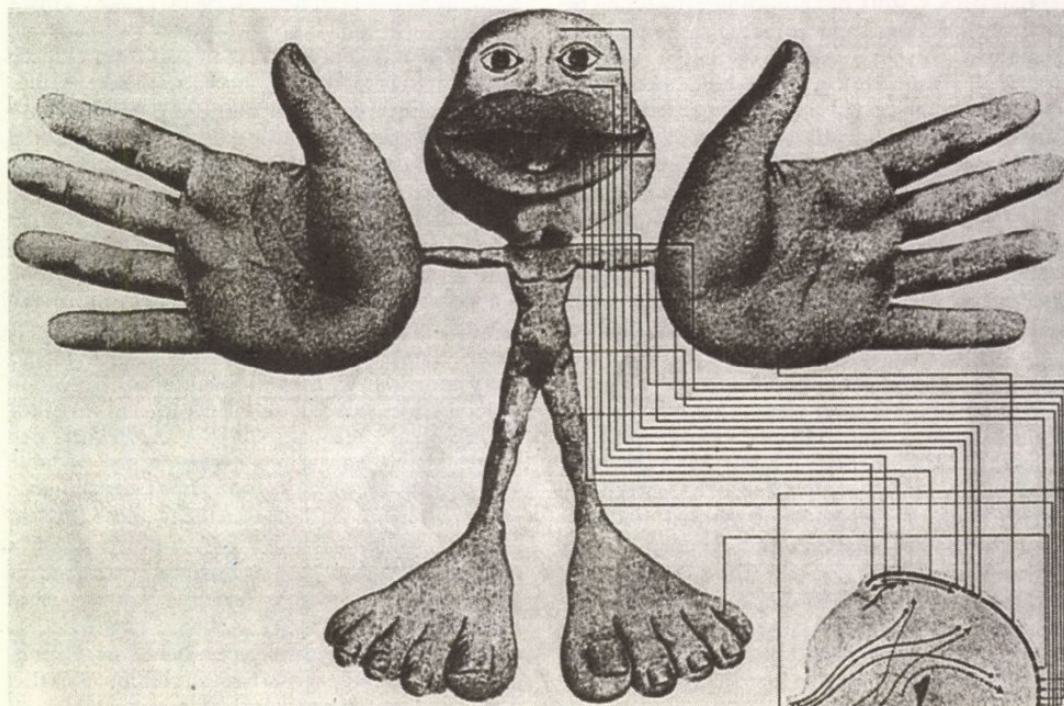
Barátságunk voltaképpen 1956-hoz kapcsolódik. Látásból ismertük ugyan egymást még a gimnáziumi évekből, s bizonyára köszönő viszonyban is voltunk egy-egy *szevasz* erejéig, de tudtommal soha nem beszélgettünk október 23-a előtt.

Az akkori, egyszeri találkozást sem merném beszélgetésnek nevezni. Október 23-án este, Nagy Imre szerencsétlen beszéde után, a családott tömeggel együtt vonultam a Kossuth térről a Rádió felé, ahonnan már szállingóztak a riasztó hírek. A Múzeum körúton jártunk, régi egyetemünk kapuja táján, amikor egy izgatott, sőt felindult csoporttal együtt rohant velünk szembe **Eörsi István**. „Lőnek az ávósok a Rádióból, halottak vannak!” – ordította felém, szinte magánkívül. Olyan állapotban azóta sem láttam, s feltehetően más sem. Pár perces, izgatott szóváltás után mégis elindultunk a Bródy Sándor utca felé, ahol már egy autó égett, lövedékek füttyültek, s a fal mellett, a kávéház sarkán, kis csoportok tárgyalták, találgatták a történeteket és a tennivalókat. (Az eseményeket egyébként, amelyek a forradalom első fegyveres összeütközéséhez vezettek, azóta sem sikerült pontosan rekonstruálni.) Elvesztettük egymást, később a tüzelés abbamaradt egy időre, s a tömeg betódult a Rádióba.

Nem találkoztunk a következő drámai napokban és hetekben sem, útjaink másfelé vittek. Decemberben megtudtam, hogy letartóztatták, ja-

nuártól pedig, amikor ismét megkezdődött a tanítás, sokat hallottam felőle, mert felesége, Vera, a mi iskolánkban helyettesített, s rendszeresen beszámolt Pista ügyének állásáról.

Később engem is letartóztattak, majd az ítélet

után bekerültem a széles börtönvilágba, de Eörsivel még jó ideig nem találkoztam. Vándoroltam egyik börtönből a másikba (Gyűjtő – Mária-nosztra – Vác: „Ismerd meg hazánk börtöneit” mozgalomnak neveztük), de valahogy mindig elkerültük egymást. Pedig ekkor már kíváncsi voltam rá, érdeklődtem utána, ahol csak lehetett, de mindig kiderült: ott volt ugyan, de elszállították valahová. Nosztrán úgy tudták, hogy Vácra van, Vácra pedig, hogy Nosztrán. Utóbbi tőle tudtam még, hogy eredetileg renitens magatartása és egy őrpáncsnokkal történt súlyos konfliktusa miatt vitték a börtönök börtönének számító Mária-nosztrára, amikor pedig az egyik újabb átcsoportosítás során némi kerülővel ismét odakerült, így jelentkezett a legádázabb körletparancsnoksmasszernél: Örmester úr, tisztelettel jelentem, Vácra nem fogadtak be, nem lehetne ezt itt kiszközölni? – Az örmester erre adott válasza állítólag az egész épületet felverte éjszakai álmából.

De végül mégiscsak sikerült még szabadulása előtt találkozunk, amikor az 1960-as váci nagy éhségstrájk után szétdobták a bűnös, renitens börtönt, s bennünket a kőbányai Gyűjtőbe vittek és hozzácsaptak az ottani fordítóirodához. Ott volt **Eörsi**, aki ekkor már a Belügynek és a nyelveket nem tudó főfunkcionáriusoknak készülő történelmi, jogi vagy kemény fordítások helyett (vagy mellett) jórészt magának fordított Heinét és más költőket. Ez időben elég szabadon mozogtunk ahhoz, hogy pótolhassuk az elmaradt beszélgetéseket és elkezdhessük máig sem befejezett vitáinkat a forradalomról, a forradalmiságról, és saját 56-os szerepünkről. Ezeket ma már nem tudnám részleteiben felidézni. Annál inkább emlékezetemben maradt az az ismétlődő reggeli jelenet, amikor pontosan szemben levő zárkainkat az ór kinyitotta, s ő ebben az ébredés és reggeliosztás közötti, mindennél komorabb börtönhangulatban széles karmozdulattal és boldog vigyorral üdvözölt. (Igyekeztem persze utánacsínálni, már csak azért is, hogy szegyet ne hozzak a Vácra Mérei Ferenc és Széll Jenő által alapított „Élvezd a börtönt”-mozgalomra, amelynek magam is tagja voltam.)

Úgy hiszem, Eörsiben annak idején nem pusztán az általa gyakran emlegetett „biológiai optimizmus” működött, hanem csakugyan boldog volt a börtönben.

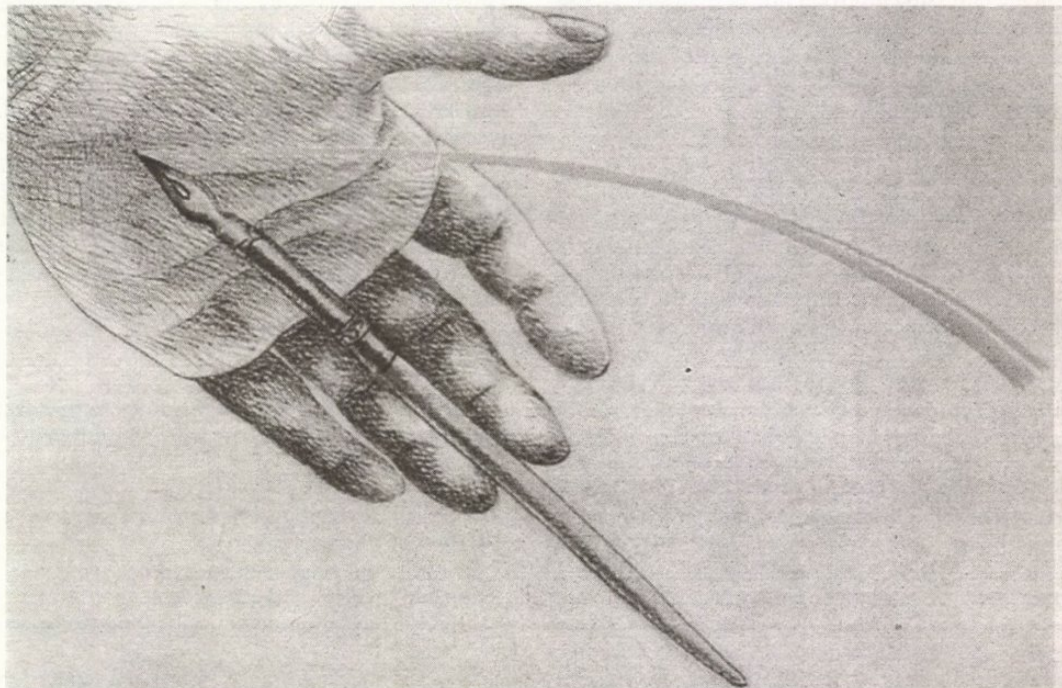
Hívó, bár pártonkívüli ifjonti kommunista korszaka vezekléseként és lezárásaként itt végképp azonosulhatt egy igazi népporradalommal és az emiatt bebörtönözött ezernyi fiatal munkással és értelmiségivel. Végre a helyén és egy új alkotói

Aki nem fogja be a száját

Hány éves is Eörsi, a publicista?

(A tények mániákusa) E. I. fiktív alteregója felalál egy szerkentyűt. Egy csodás képlet és masina kombinációját. „Képletem megszüntet majd mindenfajta történelmi misztifikációt, a tények helyett értékelésükre összpontosíthatjuk elemző kedvünket, kutató hajlamainkat pedig az oknyomozásra, egykettőre kiküszöbölhetjük a kérdések sorából, hogy melyik merényletet vagy tömeggyilkosságot ki követte el és kinek a felbujtására, feltáruul erődök, tavak, repülőterek titka, Napóleon étrendje Szent Ilonán, egyszer egy tizenegyes után visszapergették a tévén a filmet, és többé kétség nem férhetett ahhoz, hogy Gerd Müller igenis kézzel tette maga elé a labdát, mi-

zai terepen sem – a másik oldal halottairól, szenvedéseiről? Azért említem ezt az esetet, mert benne olyasmire derül fény, amit még mi is alig veszünk észre. Arra nevezetesen, hogy illemből, taktikai megfontolásból, lojalitásból vagy éppen a közvélemény hajlamainak érzékeléséből – tehát sokféle okból – de ma megint kezd élni bennünk egy olyan belső cenzúra, hogy vannak témák, melyekről nem illik (nem tanácsos) írni. Az iraki háborút illetően erre szerencsés lehetőség is kínálkozott: ha egyszer ezt a diktátort le kell szerelni, akkor *annyi*, nem kell nagyon nézni az árat, meg a hulló forgácsokat... Csak ez a szemléletmód ismerős valahonnan. Mindig akad valami

Roland Topor: Illusztráció

előtt Facchetti ellökte volna, a tizenegyest persze a szabályok szerint nem lehetett visszacsinálni, de a történelmet nem gólra játsszák, a kiontott életek nem restaurálhatók ugyan, de a történelem kiigazíthatná magát, ha folyton-folyvást visszaterelhetnénk a tények talajára...

Barátom, E. I. azt állítja, hogy nem találok majd képletemre vevőt, mert senkinek sem áll érdekében, hogy a történetírást a cáfolhatatlan tények alapjára helyezték, az ilyen jellegű divatos pesszimizmus ma kelendő áru, az emberek csak az élvezetekre gondolnak, ezeket pedig étvágygerjesztőbbé teszi a kétségbeesés, szakadék partján edesebb a szamóca. E. I. különlegesen nehéz eset, mert veleszületett optimizmusát cinizmusal álcázta, hja, piacról él ő is."

E. I. a gyenge marketingeredmények ellenére piacra dobta a szerkentyűt. Nem tehetett mást: így született.

(**Írni: csak szemben az árral**) Ma már senkinek sem kell tartania a száját, miért kellene elismerést osztogatni azért, hogy pont Eörsi? Na, várjunk csak egy kicsit. Általában így van ez, de bizony vannak esetek, mikor a közíró jobbnak tartja nem szólani. Gondoljunk Eörsi kis írására, amiben összegezte az iraki tévé *szuper show* eredményeit: negyven-egynéhány amerikai és (kb.) százezer iraki halott, a civilek nélkül. (Azokat még nem számolták meg.) Egy-két kamikázén kívül, kinek tűnt fel rajta kívül ez az abszurd arány, s még inkább, hogy a szuper show-ban egyáltalán nem esett szó – nemcsak a CNN-ben, de ha-

vis *maior*, amire lehet hivatkozni és aminek parancsára be kell fogni. Egy barátom (Gy. P., hogy pontos legyek) a Rádióban a „fehér ember háborújáról” beszélt, és arról az obszcenitásról, ahogy mindez pazar videojátékként jelent meg a képernyőn, vagy lezser sajtótájékoztatókon, mosolygó katonafiúk arcán. És bizony közös társaságunkban nem is kevesen érezték úgy, barátom megőrült, ilyesmibe ártja magát... Miért nem tudja tartani a száját?

Nos: Eörsi épp ezeket a helyzeteket szereti. Mikor mindenki behúzza a farkát – ő valami kamaszos éllel, búbajos iróniával és naiv kíméletlenséggel mondja el véleményét. Pontosabban azt, amit sokan gondolnak, de nem mernek megírni. Nem merik, mert tartanak a (ma már többszínű) *mértékadó közvélemény* nyomásától. Nem az igazítól, a hallgató közvéleménytől, melynek reakcióit legfeljebb statisztikai elemzésekből ismerhetik. A *mértékadó* nem hallgatnak, jelen vannak és pontoznak, legalábbis azt, ami eltér a „fősodortól”. Egyáltalán, úgy érzem, kialakulóban van egy olyan atmoszféra, melyben ismét vannak olyan témák, problémakörök, történelmi dimenziók, melyekről jobb nem szólani, mert az embert még lepontozzák (*itt vagy ott*, esetleg *amott is*) – és hát újságírói munkanélküliség is van már, és egyáltalán: sok az eszkimó, a főka meg egyre kevesebb. Nem árt vigyázni...

A *mértékadó* nyomása mindig egy irányba hat, egy témát favorizál vagy tilt. Ami nem csoda: egy olyan országban, ahol a civil társadalom pluralizmusának nincs sok hagyománya, többnyire csak egy-egy divat élhet egy időben, az összes többi jelenség vagy érdektelen, vagy – hallgató-

korszak küszöbén érezhette magát. Meg kell adni, az ott „begyűjtött” anyagot fel is használta a későbbi években.

De nemcsak írói minőségben maradt hűséges meghatározó 56-os élményéhez. Amikor a 30. évfordulóra Donáth Ferenc kezdeményezésére előkészítették és megszervezték az egykori 56-osok, a demokratikus ellenzéki fiatalok, történészek és írók illegális konferenciáját, 1986 december elején – nyilvános helyiség hiányában – ő bocsátotta rendelkezésemre a lakását a mintegy hetven résztvevőnek (mint ahogy ezt más alkalommal is megette).

Itt tette fel a következő, jellemző kérdést Rác Sándornak, az egykori Nagybudapesti Központi Munkástanács elnökének: „Sándor, engem rettenetesen érdekel, hogy te személy szerint és a Munkástanács mennyiben tartottátok esélyesnek azt, amit csináltok. Mennyiben gondoltátok, hogy komoly engedményekre lehet bírni a kormányt, és mennyiben tartottátok magatartásokat inkább valamiféle morális kötelességteljesítésnek? Egy mondatlal megindokolom ezt a kérdést, mert én nem értek egyet Kis János kérdésfeltevésével, hogy csak az reálpolitika, aminek közvetlen esélyei – akár csak kis esélyei is – vannak. Én, emlékszem, írtam november 6-án egy verset – amelyet nem mint verset említek, hanem mint történelmi tény – , amiben az a visszatérő sor, hogy »nem biztatlak titeket, magam se biztatom senkivel, semmivel«. És mégis kötelességemnek tartottam, hogy ameddig le nem tartóztatnak – lényegében tudtam, hogy ez be fog következni –, azt csinálom, amit csinálom”. El is mondta ugyanitt akkori tevékenységének egyik mozzanatát, a Munkástanács tervbe vett lapjának előkészítését (persze már a szovjet invázió után): „Úgy kerültem ebbe bele, hogy az Írószövetség a Munkástanácsba delegált összekötőnek. Hallottam az újságról: nem tudom, én javasoltam-e vagy más, hogy Obersovszky legyen a főszerkesztője. Felvettük a kapcsolatot: Obersovszky, Gáli és szerény személyem, Sebestyénnel, aki a sajtóügyek intézője volt a Munkástanácsban. Az ő lakásán volt is egy tanácskozás, megbeszéltük a lap irányvonalait, meg is írtuk a megfelelő cikkeket, Obersovszky a vezércikket. Az Egyetemi Nyomda Dohány utcai épületében ki is szedtük, jelen voltam én is az első perctől az utolsóig. Már a szedés is elkészült... És akkor valóban Gyulától hallottam, hogy Sándor mondta: mégsem lesz lap. Hogy ezek a cikkek hol vannak, azt nem tudom. Állítólag egy példányt Obersovszky eldugott a Lenin körút 9–11. számú házban egy nem tudom milyen ajtó mögé, ott kéne megnézni”. (Derűtség – teszi hozzá az ülés mindmáig csak néhány szamizdat példányban létező jegyzőkönyve.)

Végül a „véletlen”, akárcsak a kezdetkor, a befejezőkor is összesodort bennünket az utcán. 1988. június 16-án Nagy Imréné kivégzésének 30. évfordulóján – akkor még nem tudtam, hogy ez éppen az ő születésnapja is – az első nyilvános demonstráción egy ideig együtt „vezettük” a menetet a Szabadság térre, a Televízió székháza elé, ahol aztán Mécs Imre és Kis János megtartották az emlékmécseshez tervezett, rendőrileg megakadályozott beszédeiket. Fantasztikus élmény volt három évtized hallgatása és hazugságai után: zúgott a pesti utca a kivégzettek nevével.

Ugyanaz év október 23-án Grósz Károly rendőrsége már keményebben, nagy erők felvonulásátával reagált. Hallottam, hogy Eörsi ekkor sem hagyta magát és 56-ot. Az óvatosabb ellenzéki döntésekkel is dacolva, néhányadmagával mégis megcsinálta az első és utolsó tilalmas októberi emléktüntést a Belvárosban.

Arról viszont nem tudok, hogy a következő évek hivatalos ünnepeiben részt vett volna. Vajon befejezte vagy éppen újakezdi a maga forradalmi pályáját? Hatvanévesen erről is döntenie kell.

LITVÁN GYÖRGY

lagos tabu. Olykor kormánysegítséggel, máskor csak fű alatti módon érződő (esetleg csak feltételezett) nyomással, de leginkább magától. **Eörsi** ezt a *silentiumot* mondja fel rendre szemtelen írásaiban. Mondjuk a frakció-fegyelmet, mikor TGM-mel vitázik (a Búcsú a baloldaltól című írása kapcsán), egyébként jó barátok, ám a közizlés úgy tartja, nem illene a nyilvánosság előtt egy pártjabelinek nekiesnie.

És **Eörsi** majd mindig illetlenül jár az igazság nyomában: alkatilag idegesítik a különböző motívumú elhallgatások, a lenyelt félmondatok, a tapintatos (vagy opportúnus) hazugságok. S nemcsak most, mikor majdnem mindent meg lehet írni, akkor is így volt ez, mikor Szervek őrizték a tabuk határait: ő átlépett rajtuk, olykor csellel, iróniával, máskor drasztikus szókimondással, vagy egyszerűen nevetett rajtuk: nem törődött a következményekkel. De azzal sem, hogy ezt vagy azt a havert, ismerőst, netán irodalmi nagyságot vagy politikai muftit megsért. És fura módon kevesen sértődtek meg (hosszabb távon), általában annyira igaza van, pontosabban: úgy van igaza, hogy lehetetlenség megsértődni. Végül is ő is kockázta.

*

(**A hang mögött**) Ez így túl patetikus, pontosabban nem stimmel. A hazudozások és elhallgatások ellen felszólaló, közbevágó hang olykor megcsuklik. A Pócspetri-film kapcsán Ember Judit-hoz írott levelében leírja Kremperek sorsát és András bácsit, aki, miután elmeséli történetét, amiből kiviláglik, hogy semmi sem volt igaz, gyilkosság sem volt, András bácsi öccse sem lehetett gyilkos, az öreg hirtelen félbeszakítja magát és megkérdezi: „Nem lesz énnekem ebből bajom?”. **Eörsi**: „Engem elfog a düh”. „Magával kötve, mint a kéve” – morgom, és: „Sunyít vagy parancsot követ”...de szerencsére nem csukom be a szemem. Nézem tovább a filmet és rá kell ébrednem arra, hogy András bácsi kérdése több, mint egy sok száz éves szituáció gyümölcse. A Kremperek még ma is cipelik Pócspetri átkát, földjüket ravaszul elvették – beléptették őket a téesszcsé-

be, majd kizárták őket, mint a rendőrgyilkos rokonait, nyugdíjat nem kapnak, munkát is hosszú ideje csak távoli országrészben, és a Hivatal adóztatással vagy más elvi módszerekkel bármikor kimutathatja hagyományos ellenszenvét. Egyszer csak szégyellni kezdem magam: hogy jövök én ahhoz, hogy a világ naposabbik oldalán, az igazságbajnoki póz luxus-fegyverzetében ítéletet mondjak a megtörtetett András bácsi felett? Hát ez az, ettől a lelkiismerettől olyan rokoncszenesek közbeszólásai.

Ezzel együtt, **Eörsi** nem illedelmes köziró. Hál' istennek. De példája *tükör*: figyelmeztet, hogy nem kell (olykor vagy gyakrabban, „bizonyos” témákkal vesződve) nyusziba átmenni. (Legalábbis én, a született nyuszi – irigykedésemben, mint az eddigiekből is kiderülhetett – így fejtem meg e tükörkép üzenetét...) Szóval, azt mondja, hogy épp ellenkezőleg: ezekben az ügyekben kell írónak és állampolgárnak lenni. De ebben a tükörben az is látszik, hogy a magvas szókimondás (nem a kígyó-béka) ma is *kivívott* erény: az írás szabadságáért ma is meg kell küzdeni. Most már nem a Hivatallal, vagy a szerkesztővel, hanem mondjuk plurális etikettszabályokkal. Persze: az írói szabadság mindig is az egyéni küzdőképességen múlott, de jó lenne, ha ma már nem kellene annyira. Addig is, **Eörsi Pisti** szemtelen asszói tartják bennem (bennünk) a lelket.

És most ez a születésnap! Itt valami tévedés van, uraim. Legalább húsz év hiányzik az összeadásból.

*

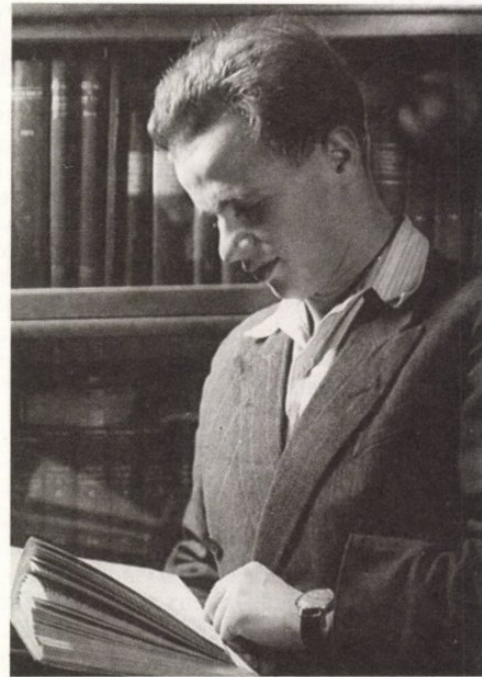
(**Líra**) Börtönből WC-papíron kicsempészett versdokumentumaihoz ezt írta – 1985-ben – kommentárként:

A vécépapíron alig-olvashatóvá
halványult ceruzafirka
azt tanúsítja, hogy nem akartam
átevickélni a rendetlen rendből
a rendes rendetlenségbe, melyet ma élvezünk.

ALMÁSI MIKLÓS

ből. Persze előfordult olyan is, Kornis Mihály darabjával, hogy a minisztériumban személyesen Tóth Dezső húzott ki belőle sorokat. **Eörsi** ilyen csapás nem érte, mert *Kihallgatás* című darabjának bemutatását eleve nem engedélyezték.

Mikor végre sor kerülhetett a bemutatóra, politikától függetlenül ki kellett irtani a szövegből az eörsiadákat és a túlbujánzó vicceket. Az operációt szelíden és tisztelettel végeztem. Pista – mint mindig – jól túrte. *Peter Stein* mondta róla: (magától Eörsitől hallottam); lehetetlen és valószínűtlen, hogy a darab dialógusaiban mindenki ennyire poénra készen beszéljen. Pedig tréfás őszinték, de mégsem lényéből fakadnak. A magyar dramaturgia, sajnos, a szalontársalgás és a Molnár Ferenc-i szellemes csevej hatás alatt áll, amely kiirthatatlan méregként kering mind a mai napig a legtöbb színpadi szerző ereiben. Nagyon kevesen vannak, akik el tudnak szakadni a szalondramaturgiától. **Eörsi** az elszakadni tudók közé tartozik, legalábbis véleményem szerint. Márpedig én kompetensnek számítok, mert ha jól tudom, én vagyok a szerzőn kívül az egyetlen rendező a földön, aki két **Eörsi**-darabot állított színpadra.

Eörsi István költő otthonában, 1953.

BABARCZY LÁSZLÓ

Mag hó alatt

Hogy mióta ismerem **Eörsi Istvánt**? Azt hiszem, időtlen idők óta. Valahol pesti értelmiségi társaságokban találkoztunk össze. Munkatársi kapcsolatba 1978-ban kerültünk, amikor is a kaposvári színházhoz hívtam dramaturgnak. Nem volt könnyű döntés. Évekig tartó zaklatást vont maga után, a minisztérium és a Somogy megyei tanács szemében **Eörsi** nemkívánatos személy volt. Eleinte csak üzengettek, hogy nem javasolják, nem tanácsolják az együttműködést, majd egyre durvább fenyegetések érkeztek. Óriási nyomás nehezedett rám, mert egyszerűen nem akartam meghallani, tudomásul venni a figyelmeztetéseket. Végül egyértelmű utasítást kaptam, hogy el kell küldenem **Eörsit**, az általam nem ismert, Nyugaton megjelent állítólagos nyilatkozatai miatt. Választanom kellett: a színház vagy **Eörsi**.

Lemondásom amúgy sem segített volna rajta, így a színház mellett döntöttem.

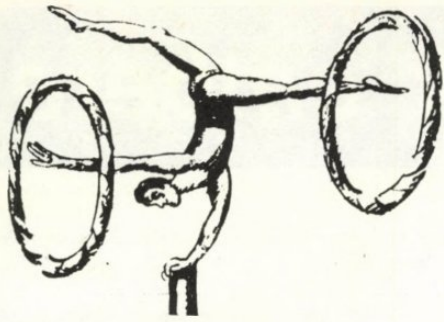
Milyen volt munkatársként? Azt hiszem, olyan, mint ma is: nem jó beosztott, nem jó alkalmazott, de kitűnő munkaerő! Fantasztikus robotoló. Hihetetlen teljesítményekre képes, ha érdeklí valami, szenvedélyesen veti bele magát a munkába és akkor nagyszerű. Mint főnök, akkor is rengeteget veszekedtem vele, s ma is sokat civódunk néha, mert **Eörsi** nehezen kezelhető ember, és ebből mindig is problémák adódtak. Azt szoktam mondani: „Kedves Pistám, a kaposvári színház még egyetlen sielésedet sem tudta megzavarni.”

Beosztottá gyúrni sehogy sem lehetett őt, közben imádtá a színházat. Persze az alapvető gond az volt, hogy a dramaturgi állás nem jelenthetett kiskaput a drámaíró **Eörsi** számára Kaposváron. Közvetve viszont kiélhette olykor drámaírói vénáját. Leginkább a *Marat halála* című darabban, amely többek között az ő fordítói és kis túlzással szerzői közreműködésével lett nagy hatású előadás.

Előfordul olykor, hogy képzelete a kelletnél tovább fordítja a műveket, úgynevezett **eörsiadákat** alkot, melyeket rendszerint ki kell húzni. Szerencsére Pista minden szerzőnél türelmesebben és rugalmasabban képes éjszakákon át újra és újra átírni a fordításait. Annak idején felmerülhetett a gyanú, hogy nem művészi szempontok alapján húzunk és javítunk, hanem félelem-

Hogy hogyan élte meg **Eörsi** az elmúlt éveket, miközben alkotókedeve a hivatalos korlátozások ellenére folyamatosan s fékezhetetlenül működött? Akkori helyzetét *Ady Mag hó alatt* című versének állapotával azonosította. Erre a sivárságtól, középszerűségtől nyomasztó rettenetes korra intellektuálisan többféleképpen lehetett reagálni. Az ember élete rövid ahhoz, hogy legyőzze a kort. Úgy él, hogy miközben zörög fölötte a történelem, vesztésre van ítélve. Ennek a helyzetnek az átvészelésére sokféle stratégia lehetséges. Az egyik a Pistáé, aki törhetetlen energiával képes mindent újrakezdeni, átírni, újból elhinni. Ő nem annyira mag, mint inkább sajátka-c a hó alatt, s ki is mászik mindig. Ennek az életerőnek belső koherenciája van, amibe éppúgy beleférnek Rákosi-versei, mint ellenálló mivolta és színházi energiája. A nőkről nem is beszélve. Azt tartom az igazi értékének, amikor drámaiban ezt az életerőt tudja kifejezni.

Az *Interjú* című darabja például erről a végső-kig kitartó félelmetes intellektuális vitalitásról szól. Talán azért is foglalkoztatja ennyire az elmúlás, mert ez áll a leginkább ellentétben lényével. Ez adja a Lukácsról szóló drámája szépségét, költészetét. A – szerinte – Lukács György kemény kritikáját tartalmazó darab sokkal inkább egy életforma felmagasztolásáról szól. A drámai szituációkat visszapillantó technikával mutatja be, s ez nem befolyásolja a dráma erejét. A

Ciróka-maróka

A KRITIKA című folyóirat 2031. júniusi különszáma EÖRSI ISTVÁN 100. születésnapja tiszteletére. Pályakép dióhéjban

mű drámaiságát a történesek valós, átélt, költői élménye hitelesíti. Ugyancsak a visszapillantó technikára épül fel a *Jolán és a férfiak* című darabja, de ebben több a spekulatív elem, a direkt moralizálás, mint a valóság – ezért veszít drámai súlyából. Darabjaiban a morál és az erre épülő szerzői ítékezés meghatározó jelentőségű, de sajnos sokszor kétségbe vonható érvényű. A *Kihallgatásban* az egyik legérdekesebb figura az a vallásos öregember, aki keresztény politikai mozgalomnak a tagja. Ezt az embert nevétségének, ostobának állítja be, afféle pitiáner Don Quijoténak, a szerepet paródiának szánva. Smára ez a figura igencsak felértékelődött, a szerző szándéka ellenére. A kaposvári előadásnak egyik leghatásosabb alakja lett.

Ez azt mutatja, hogy Eörsi ítéletei s igazságai nem mindig igazolódtak az időben.

Felvetődhet a kérdés, hogy az elmúlt korszak írója-e ő. Tanárom, Marton Endre mondta volt, hogy mi magyarok egy reflexű nép vagyunk. Ezen azt értette, hogy szívesen lovagoljuk magunkat egyik szélsőségből a másikba. Hazánkban igen erős az intellektuális kiegyensúlyozatlanság. A közelmúlt pro- és kontra emlegetése ellenérzéseket vált ki az emberek többségéből, de soha nem fogunk annyira eltávolodni ettől az időszaktól, mint ahogy ezt most sokan gondolják. El tudom képzelni, hogy a múlt más minőségben való megjelenítése érdekes tud lenni. Jól példázza ezt Orwell *Allatfarmjának* kaposvári bemutatója, melyet szűnni nem akaró érdeklődés kísért. Nincs olyan korszak, melyben, ha a művészet jelen van, örökre elévülne.

Visszatérve eredeti gondolatomhoz, Eörsi személye, gondolatvilága, írói munkássága ma is aktuális lehet, nincs szüksége megújulásra. Verhetetlen optimizmusát nem hagyta maga mögött, naivsága, hiszékenysége töretlen. Látni kellene őt, mennyire él a színházban, milyen boldog, mikor éppen darabját mutatják be. Csak ül ott ragyogó szemmel, minden szép és jó neki, ami körülötte történik. Majdnem minden előadáson jelen van. Saját darabjának leghívebb nézője. A közönség reakciója nem befolyásolja, szerintem csak azt hallja meg, ami számára kellemes. Emlékszem, a *Kihallgatás* első előadásának valamelyikén, egy nyomasztó jelenetnél egy stresszhatásra érzékeny nő elsírta magát. Eörsi boldogan rohant a folyosóra, hogy sírva fakadtak az ő darabján.

Színházmániás. S azt hiszem, szíve titkos vágya, hogy színházban színészként is dolgozhasson. Szeret színpadon szerepelni, és ami meglepő, jelentős színészi képességei vannak. Torgyán Józsefnél jobb szónoknak tartja magát. Imádja a színészeket, esténként ott ül velük a társalgóban, szinte együtt él velük. Ízig-vérig színházi ember, erre született.

Lehet őt bírálni hajdani kommunista eszméiért, mai baloldaliságáért, ítéletet lehet mondani publicisztikáiról, verseiről, drámáiról, de az kétségtelen, hogy munkássága a kor egyik legnagyobb produktuma, és mint ilyen értékálló marad.

Lejegyezte:
STROMAJER ANDREA

Született: in medias res. 1931-ben – de június 16-án! Szóval: bele a sürejébe. A kis Eör Sipistát még csecsemőkorában, 1952-ben beoltották egy József Attila-díj vakcinájával, ezért a felnőttkorban jelentkező díjakat már nem kapta meg, leszámítva azt, hogy vitéz Kodolányi Gyula vallás- és közoktatási miniszter 1996-ban a „Kisebbségiek a magyarokért” érdeméremmel tüntette ki. Jelentős költő és elbeszélő; munkásságának déli gyümölcse, a *Lonci narancssárgában* (1976) című kötet kötelező olvasmány a Fidesz akadémiáján. Drámáiróként főként a kaposvári Csiky Gergely Színház színészbüféjében kísértett Spiró György szellemi társával fölváltva. Honoráriumukat, egy Secondhand márkájú, lilásbarna színű kord farmeröltönyt, testvériesen megfizették. Speciális munkamódszerére jellemző, hogy egy 1965-ös darabja 1989-ben lett „Az év drámája”, egy 1990-ben bemutatott színjátékát viszont csak jövőre fogja megírni. Mái emlékeztetes irodalmi sikere az a pókerparti, amelyben megkopasztotta Csurka Istvánt, a revansot követelő Csurka viszont juszt se tudta megkopasztani őt.

Most, az ünnep perceiben negyven esztendővel ezelőtt keletkezett, 1991-es datálású költeményét idézzük föl:

Eörsi István

SZÜLETÉSNAPOMRA Dr. Horger Antallnak

Harminckét éves lettem én
usque huszonnyolc éve –
végülis derék mutatvány
a magyar *lebenben* léve,

hisz odalett lassan a *lassen*
e sokkanalas lében;
most posztom a *post*: elég tré
ante-apudnak, fiúk, a *postpraeben*.

Vagyni vagy nem vagyni: ez itt a
vadonat postArany fordítás;
ötvenhatig számolt, megakadt,
yoricklik csak a Második Sírás,

az Első meg vigyorog rumszagún:
Én egész népemet fogom...! –
míg nyugtalan erőt szül csupán
a Földön az erőtlén nyugalom.

Vagyni, nemvagyni... Így-úgy ennyi
a summa: NEM VAGYOK KIKÉRICS!
Engem, szegény költőtoll-roptatót
még önmagammal se ikeríts.

Egy történeti adalék

Jubileuma alkalmából a Könczöl Kiadó reprezentatív válogatásban jelentette meg Eörsi közírásainak gyűjteményét, *A kommunizmus mint a baloldalisággyermekbetegsége* címmel. Talán kevesen emlékeznek már arra, hogy a múlt század kilencvenes éveinek elején a Kritika* című posztisztálinista lap hasábjain a legendás szociáldemokrata vezér, az egykori harcostárs, Tamás Gáspár Miklós csatolt megrázó kommentárt a címadó íráshoz. A cikk akkor fogant, amikor TGM valahol Tápiószecső és New Bunbury között, hirtelen és átmenetileg konzervatív lett. „Eörsi Pistáé” az egyetlen szívbemarkoló hang a

*A lapunkkal való névazonossága játszi véletlen műve.

bal-sajtó kórusában – olvassuk Tamás Gáspár Miklós szavait a megsárgult lapokon. – Ő nézeteimet egyidejűleg éretlen és poshadt gyimilcsként, és a bűzös hagyma széthulló héjaiként aposztrofálta, mindegyre a megrendülés könyneit csalva szemembe. Így csak az átkozódik, aki szeret!”

E vallomás minden irodalomtörténeti monográfianál pontosabban fogalmaz. De beszédesek Eörsi évtizedek óta alakuló *Lipótmezei ciklusának* legújabb darabjai is. Az alábbi lapunk közli elsőként:

Eörsi István

LEOPOLD CSÜCSÜL A KONYHÁBAN

Leopold csücsül a konyhában –
hol csücsüljön egy szakács?
Előtte hatvan szakácskönyv,
mindegyik Túrós, és mind Lukács.

Ottvan a hatvan, ott a sok recept:
„Cukrozzad sóval a borsot!”
„Végy harminc gramm hájat!” „Égy
falrahányt borsodós borsót!”

Csücsül a konyha Leopoldban,
töpreng a szakácsok egyede:
A kosztot nem Leopold főzte,
mégis Leopold kell megegye.

Tudósítás az ünnepről

A Fialat Demokraták Veterán Szekciójának Önségélyző Egylete tegnap köszöntésképpen a bölcsesség évezredek szimbólumát: cecsonból készült szakállfésűt akasztott Eörsi István Zág-ráb (volt Belgrád) rakparti lakóházának kilincsére. Szerkesztőségünk küldöttsége a pest-budai elemi népiskolások csertőrőcsapatához csatlakozott, azonban velük együtt hiába vártunk választ arra a kérdésre, mi a hosszú költőélet tika. Az ünnepelt ugyanis idejében kereket oldott, és nem hivatalos információink szerint jelenleg „Miért utálok százéves lenni” című pamfletjét írja a csepeli Brecht-szobor lábánál.

De a százegyedikén elkapjuk majd a grabancát!